

SZÁVAI ILONA (SZERK.): A MESE HÍDSZEREPE, PONT, BUDAPEST, 2017.
BÁRDOS JÓZSEF: CSALÁD A TÜNDÉRMESÉKBEN; MÁSIK VILÁGOK, MÁSIK VILÁGI LÉNYEK A TÜNDÉRMESÉKBEN, PONT, BUDAPEST 2016; 2017.

Veszprémi Attila: Három könyv a mesékről, életre-halálra

A MESE HÍDSZEREPE

A kötet valójában a *Fordulópont* folyóirat 2014 elején megjelent 63., azonos című tematikus számának csaknem változatlan újranyomása. Az ok örömteli: a meseterápiáról, mesélésről, mesetípusokról szóló, sokszor személyes, magukkal ragadó szövegek népszerűek lettek egyes tanárképző intézményekben, s a lapszám-példányok kevésnek bizonyultak.¹

Szávai Ilona szerkesztő előszava szerint a mese: „híd emberi világunk különböző metszéspontjain”. Másfelől egy-egy híd „emberi világunk teljesség-elvű dimenziói felé vezet” (5–6). Így már értem az izgalmas-lehetetlen képet. A negyedik dimenziót gyerekkoromban úgy próbáltam elképzelni, hogy elindultam a térbeli koordinátarendszer origóját képező pont „belseje” felé. Ilyen helyekre vihet a mesehíd is. Már a pusztá létezésével közli: *léteznek* másféle dimenziók, ahová kimozdulhatunk vélt önmagunkból, ahol az énünket kiterjeszthetjük. Ahol tanulhatunk. Azért, hogy

világbeli találkozásaink valóságosabbak lehessenek a szokottnál. Mert ezek a másféle dimenziók, ezek a teljesség-elvű világok hétköznapi kötelékeink kigubancolásához, így egymás és önmagunk megértéséhez kínálnak teret és távolságokat. Az oda vezető mese-hidakat fönntartani érdekünkben áll.

A kötetben elsőként *Antalfai Márta* írása olvasható a *Kincskereső Meseterápia* lélektani alapjairól, módszeréről és gyakorlatáról. A csaknem 30 oldalas összeállítás feltárja, hogy a szerző rendszerében mit tükröznek a diszharmoniótól a harmónia felé vezető

mesék lányok és fiúk, nők és férfiak életszakaszairól, személyiségfejlődéséről, s mit a saját „kincsek” keresését kísérő szorongásokról, megtorpanásokról, s a túllendüléshez felhasználható, ősidóktól fogva rendelkezésünkre álló erőkről. Hogy hová is viheti magával a mese a befogadóját, s ott mit is mutathat neki. A szerző egy jungi alapokon nyugvó lélektan barátságos, egészséges, egyszersmind figyelmet és belső őszinteséget igénylő nyelven ír. A szöveget a *Kincskereső* meseterapeuta-képzésében

népszerűek lettek egyes tanárképző intézményekben

¹ A szinte változatlan újranyomás hátránya a bent maradt helyesírási hibák sora, s hogy sok 2014-ben aktuálisnak számító információ már nem föltétlenül az. Ezeket azonban itt nem részletezem.

részt vevők egy-egy belső mozit beindító esetleírása és meseelemzése gazdagítja.² Az összeállítás nem véletlenül foglalja el a kötet negyedét. Szelíden terápiais erejű írás önmagában is. Emberképe holisztikus, de a szöveg maga rendező, rendszerképző jellegű, így a rációt túlhangsúlyozó hétköznapi cinizmus fellazítására is alkalmas lehet. (Másokban esetleg épp a meglévő, de felszínes lelkesedést mélyíti el.) Mert önmagában könnyű legyinteni arra, hogy a „gyermeknek érzik a mese lényegét, a felnőttek felismerik azt” (25), de a lélektani magyarázatok már erősebb fényt vetnek arra, hogy a mesékben sűrűsödő – *korántsem csak racionális* – tudás elfelejtésével hogyan válhatunk akár vakká is saját világunkra. Ilyenformán a szöveg azoknak a szövegeknek a sorába is illik, amelyek egy intuitívabb és tisztább szándékú intézményi pedagógia felé vezethetnek, illetve a pedagógiai-bánásmódbeli kihívások *technicizálása* ellen dolgoznak.³ Másfelől a szöveg egy-egy evidenciának látszó kitétele világgépeket lazító vitákra ad lehetőséget, például tanárképzési közegben. Mert mi az, hogy „értéket rejt”? Minden bölcsesség-e, amit a mesék a „személyiség kiteljesedéséről” tudnak? Nem érdemes-e kritikusabban viszonyulni a férfi-, női és anyaszerepek kereteihez – aztán pedig ehhez a kritikus viszonyuláshoz is úgy? Megannyi életbevágó kérdés leendő pedagógusoknak és leendő tanítványaiknak.

egy intuitívabb és tisztább szándékú intézményi pedagógia felé vezethetnek

Bajzáth Mária mesepedagógus *Minden gyerek mesehős* című írásában az általa kidolgozott *Népmesekincstár* mesepedagógiai módszer elméleti alapjairól beszél. Kapunk egy kissé megszépített történeti vázlatot az antikvitástól a 20. századig ívelő embereszmény-változás folyamatáról, de a lényeg: felhívni a figyelmet a mese *univerzális* életsegítő feladatára – és gyakorolni azt. A szerző, aki a paloznaki Meseközpont aktív mesepedagógusa is egyben, kiadványaival elsősorban az intézményes nevelést, a tananyagok és tantervek által vezérelt pedagógiát kívánja finoman más irányba igazítani, s a módszerhez kapcsolódó akkreditált képzéseket is indít. Bár a kiadványok és komplex mesefoglalkozások részleteiről nem esik sok szó,⁴ a visszafogott, de egyértelmű tankönyv- és iskolakritika eligazít az irányokról. A szerző szerint az iskolában nem igazán mesehallgatás folyik (ha folyik), hanem olvasástechnikai gyakorlás és szövegfeldolgozás. Csakhogy az „Olvasd el a mesét!”, „Mondd el a tartalmát”, „Állapítsd meg az események sorrendjét!” sőt, a „Játsszátok el!” és a „Rajzold le!” is „falat húznak a mese és gyerekek közé, azt a belső munkát szakítják félbe, amely a gyermekben a mesehallgatás közben elkezdődött” (36–37).⁵ Ahogy a népköltészeti alkotásokhoz azért van közünk igazán, mert „mozgásba lendíti[k] a jobb agyféltekét” (38), úgy a mesék – hasonlóképp – cselekvőként

² Ők: *Füzesi-Kulcsár Szilvia, Lentulay Edina, Temesvári Petra, Török Gabriella és Kovács Csilla.*

³ A szerző nem beszél iskolákról, óvodákról – a vonatkoztatás az ilyesféle feladathelyzetben lévő olvasó dolga –, azonban a fent jelzett hatást fontosnak tartom megemlíteni. A gyerekek automatikus befolyásolni akarása, illetve a remélt siker érdekében gyakorolt módszertanosodás talán az egyik legfélelmetesebb jelenség a fiatal pedagógushallgatók körében, és nemcsak ott. Persze minden világszemléletben lehetséges féltrelekedni, de a módszertanosodás képes az emberről szóló véges, racionális tudás színlelésére, elfelejtve, hogy társadalmainkban ráció, praktikum és irracionális által egyaránt vezérelt emberi lények élnek együtt.

⁴ Érdemes a www.mesepedagogia.hu és a jelek szerint gyakrabban frissített <https://www.facebook.com/mesepedagogia> oldalon tájékozódni.

⁵ A felsorolt iskolai instrukciókat a szerző *Ligeti Csákné* 2001-es gyűjtéséből kölcsönzi (*Új Pedagógiai Szemle*, 51. 1. szám, 89–99.). A tanulmány akkor forgalomban lévő első osztályos olvasókönyveket hasonlít össze.

indítanak útnak minket saját képzeletünkben. Általában ezt a belső munkát helyettesíti egy külsődlegesebb tevékenységgel az iskola. Pedig annak ellenére, hogy „a népmese szerencsére nem tartja számon az intelligenciaterületek aktuális preferenciáit” (40), a sokoldalúnak megkívánt iskolai fejlesztést (ráadásul a mesterségesen oly nehéznek tűnő *egyénítés* igényének is eleget téve) mi sem szolgálja jobban, mint az ös-komplex mese, ahol bárki *bármilyen típusú* intelligenciával hős lehet.

Kádár Annamária írásának címe: *Saját sorsot varázsolni*. A közismert mesepszichológus a reziliencia, a „rugalmas ellenálló képesség” fogalmát járja be tételesen, szakirodalmi utalásokkal, a gyermek nevelődésének kontextusában. A mesét és a meséket tiszta képiséggel közvetítő, hiteles (elsősorban hiteles mintát adó *szülői*) közeget pedig e képesség kialakulásának legfontosabb feltételének mondja. A reziliens viselkedés mint „ellenállás” nem elutasító, hanem lélektani értelemben éppenséggel elfogadó. A mesék hősei reziliensek: a gondokat tudomásul veszik és megküzdnek velük. „Számukra a válság nem leküzdhetetlen probléma, hanem megoldandó életfeladat. Sokszor a helyzetben magán nem változtathatunk, azon viszont igen, hogy miként tekintünk a szituációra.” (48) Ez a tétel sem a gond relativizálásáról szól, hanem a perspektívák segítő erejébe, a megoldás *víziójába* vetett mély bizalomról.⁶ A szerendipitás – a nem tervezett, mégis megtalált érték, megoldás felismerése – is ebből következik. A szerző szavaival a szerendipitás „palló, amely áthidalja az álmaink és a valóság közt tátongó

szakadékat. Ez a palló láthatatlan – csak az fogja érezni, hogy ott van, aki rá mer lépni.” (49) Ez a szinte népmesei mondat jól rávilágít a mesékben átélhető csodák – mint minták – racionálisan is átlátható fontosságára: csak képzeljük el, hogy esetleg miféle merev értékítéletek mögül tekinthet, tekint ránk – számára ismeretlenre – az, akit ettől az átéléstől megfosztanak.

Kerekes Valéria, az ELTE BGGyK oktatója népmese és drámapedagógia kapcsolatáról ír az óvodai nevelésben. Tapasztalatai szerint az óvodáskorú gyerekek alapvető egocentrizmusa és a közösségi lét közötti feszültség oldásában nagy segítség lehet a mese, a mesélés. *Mesét Másként*

elnevezésű módszere az óvodapedagógusok mesélő szokásaira épül, azt gazdagítja, s az óvodai foglalkozásokhoz olyan módszertani kereteket épít, amelyben a mesehall-

gatást azonnali játéktevékenység, cselekvés kíséri. Egy óvodai csoport érzelmi jellemzőihez igazított meseválasztásnak már eleve közösségátelő ereje lehet, de emellett a „létrejövő kommunikációs helyzetek támogatják az anyanyelvi nevelés célját” és „hatással vannak a gyerekek szépérzékének alakulásá[ra]” is (53). A szerző az óvodai drámajátékot elsősorban az (egyéni) érzelmek jó közösségi közvetítőjeként gondolja fontosnak, s épp ezért illeti kritikával az óvodai gyakorlatban még szokásos történetreprodukáló „dramatizálást”, amely a gyerekeket így a lélektani és szociális hatások formális reprodukciójára készíti. A *Mesét Másként* foglalkozásokon a gyerekek szelíd kommunikációs rítusok keretében, a fejből – és ezért a jelen pillanatot jobban

⁶ Fontos, hogy itt iskolai szempontból egy mélyen etikai kérdés közepén találhatjuk magunkat. Kinyithatjuk a reziliens viselkedés lehetőségterét a gyerekek előtt, átélni engedett mesékkal, bizalommal, őszinteséggel – vagy némi verbális/technikai eligazítás után *elvárhatjuk* tőlük azt. *Kádár Annamária* írása az előbbire tanít.

átélve – mesélő óvodapedagógussal interakcióban, érzelmi állapotuknak és belső kívánságaiknak megfelelően kapcsolódnak be a tevékenységbe, a mese meghallgatását követő drámajátékok csak közvetett módon kötődnek a hallott történethez.

Both Gabi, a *www.meseutca.hu* alapítójának rövid írása egy „anyukaszempontú mesevilág”-ról szól.⁷ A kezdeményezők kortárs mesékkel foglalkoztak, azoknak iskolai feldolgozhatóságát kívánták elősegíteni kiadványaikkal. A

Betűfaló programban nyolc mai magyar gyerekkönyvhöz készült komplex pedagógiai segédanyag, amelyek a minden érzékszervet aktíváló, játékos szövegfeldolgozást segítik. Az írásban

az anyuka-szempontúságról kiderül: nincs is olyan messze (mert miért is volna) attól az egészséges, mesélő-játszó átéléstől, amit a mesekutatók, mesepedagógusok olyan fontosnak mondanak. A lábujjszámolástól a személyre szóló esti dalig viszonylag sok olyan együttlét lehetséges, amit nem szükséges önmagánál tovább bontani.

Boldizsár Ildikó, a neves mesekutató és meseterapeuta először az általa kidolgozott *Metamorphoses meseterápiás* módszeréről szól röviden. Terápiás szemlélete a maga természetességében radikális. Bár a 120 órás akkreditált képzésről szólva figyelmeztet a *klinikai* terápiához szükséges szakpszichológiai-orvosi felkészültségre mint feltételre, az életválságok vagy életfordulók jó megoldásához, megéléséhez szükséges személyiségbeli „szintemelkedést” (63) elősegítő *alkotó-fejlesztő* terápiát nem a pszichológiai rendszerek közvetítette

tudás felől, hanem a mesék – gyakorlatban felhasználható – ősi bölcsességére, követhető mintázataira alapozza. A mese szerinte bármely formájában is az „egységes és egy-lényegű világkép” egyik tükré. E világkép „valamennyi eleme ugyanazt az igazságot/üzenetet hordozza, sőt, egyetlen eleme is képes az egész világmindenséget modellálni” (64).⁸ De hogyan lesz ebből cselekvő jobbítás? A formák seregét felvonultató mesék gyakorlati segítő hatásának titka a *kó-*

dokkal való találkozásban rejlik. „Minden kód egyfajta természetes (de mára többnyire elfeledett) tudás az emberi léttel kapcsolatos fizikai, szellemi és lelki teendőkről.” (64) A meseterápia segít felélesz-

teni, élővé tenni, majd tudatosítani a mesebe kódolt viselkedésmintákat. Ezért azok tényleges viszonyítási alapjai lehetnek életjobbító törekvéseinknek. A terápia dolga, hogy kiderüljön, kinek pontosan melyik (akár saját maga alkotta) mesére érdemes hagyatkozni vezetőként. A *Metamorphoses* módszerben tehát a résztvevők nem elsősorban a szimbólumok azonosításával foglalkoznak, hanem a szimbolizált valóságok valós megélésével. A tényleges változás, a lelki átalakulás az úton ténylegesen elvégzendő életbeli próbák – megélések és erőfejtések – eredménye.

S itt következik a kötet talán legerősebb hatású írása. Ez **Boldizsár Ildikó**, **Luzsi Margó** mesemondó, meseterapeuta és **Jubász Attila**, a Heves Megyei Büntetés-Végrehajtási Intézet akkori⁹ parancsnoka közös beszámolója „*Felboldogulni*” címmel, egy börtönbeli meseterápia előzményei-

segít feléleszteni, élővé tenni, majd tudatosítani a mesebe kódolt viselkedésmintákat

⁷ Az oldal támogatás híján ma már nem működik.

⁸ Felismerhető ebben a buddhista életbölcesség egyik ismert képe: a világmindenség az egymást is tükröző tükörgömbök végtelenje, ahol a részekre bontottság és a formakülönbség lényegében illúzió.

⁹ A parancsnok vezetése alatt álló intézmény szellemiségére jellemző, hogy külön honlapot működtetett, amelyen hírt adott az itt tárgyalt programról is: <http://www.hmbvi.t-online.hu/>. 2017 augusztusa óta új vezetője van a börtönnek, aki nyilatkozatában egyértelműen a programok folytatása mellé állt: <https://www.heol.hu/kek-hirek/helyi-kek-hirek/harminc-eve-bv-kotelekeben-791119/> (2018. 01. 20.)

ről, kezdeteiről, majd egy olyan 10 napos munkafolyamatról, amely fogvatartott anyák és gyermekeik közötti kapcsolatok újjáélesztését tűzte ki célul. Valószínűleg minden olvasó számára emlékezetes lesz már az összeállítás elején, ahogy *Juhász Attila* felidézti a jelenetet, amely elindította a meseterápia felé (69–70). Az ő írásából emellett konkrétumokon keresztül láthatunk rá egy *valós szükségletekre alapozott* reintegrációs tevékenység kezdeteire, ahol – a részt vevő fogvatartottak meseélményének értő gazdagításával – *Luzsi Margó* már akkor központi szerepet vállalt. 2010 karácsonyára 38 fogvatartott nő közel 80 CD-t küldött haza a börtönből családtagjainak saját, személyes üzenetet kódoló *mesemondásával* – hihetetlen volt a fogadtatás. Ezzel egy időben „a résztvevők között egyfajta terápiás közösség alakult ki, a közös sors, a céljaik alapján”. (71) 2011 elejétől az „Esti mese” program folytatódott, s ekkor már a (minden esetben önkéntesen csatlakozó) fogvatartottak havonta terápiás foglalkozást tarthattak az Egri Fogyatékos Gyermekotthonban élő gyermekeknek. Ugyanebben az évben döntöttek a meseterápia kiterjesztéséről a fogvatartottakra.

Luzsi Margó rövid összefoglalója már ennek a „mesesakkörnek” 9 hónapjáról szól, míg Boldizsár Ildikó hosszabb lélegzetű beszámolója az ezt követő „mesetábor”-ról, ahol anyák és gyermekeik gyűltek össze 10 napra a börtön falain kívül, hogy „a mesék segítségével rendezni tudják önmagukkal és egymással a kapcsolatukat” (74). E két írásból már nehéz bármit is okosan kiemelni. Itt már inkább közelképeket mutató filmet nézünk, amely jótékonyan elnémitja a kritikát, és egy mélyebb megértés felé húzza a befogadót. Nem egyszerűen tudni- vagy gondolkodnivalókat közöl (no-

ha pontos képsort kapunk a foglalkozások menetéről és a kitűzött célokról is), hanem anyák és gyerekeik közt lejátszódó, egyszerre triviális és döbbenetes, szélsőséges dinamikájú jelenetek, történetek tanúivá tesz. És részeseivé az „ártatlanul 'büntetésüket szabadlábban töltő' gyermekek” (72) és több évtizedes belső bezártságukból (egy „külső” bebörtönözöttség állapotán belül!) megnyíló felnőtt anyák közös küzdelmeinek. Itt tetszhalott családok próbálnak élő fává válni, és gyermekek háynak, mikor engedik el szégyenüket. Meg sem próbálom tovább bonyolítani, az eredeti szöveg pontosan az, amit olvasni kell.

Bumberák Maja, Gregus László és

Körmöczi-Kriván And-

rea saját, *Gárembucka –*

Napos-Holdas Mesemondók

nevű csapatuk munkájáról

írnak. A Hagyományok

Háza *Magyar népmese –*

hagyományos mesemondás

című tanfolyamának

elvégzése után kezdtek együtt mesélni a gyerekeknek. A sematikus, készen kapott képek hatását ellensúlyozandó mellőznek minden színes, vizuális eszközt, játékaik egyszerre több érzékszervhez szólnak. A mesék tarisznyából kerülnek elő, melengetésre kelnek életre, mese előtt, közben és után pedig szólnak a népi hangszerek, énekek, mondókák. A fiatalok a közönséggel élő kapcsolatban, nem kötött szöveggel – de nagyon is kötött belső meselogikával – mesélnek, s bátorítják a gyerekeket a részvételle, hozzászólásra. „[...] Mert a mesemondás nem színházi előadás, hanem közös légzés: a mesemondó és a mesehallgatók egyszeri és megismételhetetlen produktuma.” (89) Az írás egy fejezete az egykori falusi kultúra felnőtt mesemondó-mesehallgató szokásairól mutat életképeket, emlékeket, amivel példázni kívánja a mese univerzális „itt és most” hatását. Ez

egyszerre triviális és döbbenetes, szélsőséges dinamikájú jelenetek, történetek tanúivá tesz

utóbbi hatást a csoport nagyon fontosnak tartja.¹⁰

Juhász Lászlónak, a Károli Egyetem megbízott oktatójának írásában az egészséges egyén képzetére helyeződnek a hangsúlyok. A pszichológus szakember először egy diagnosztikus, terápiás folyamatokban többféle mérésre használható, mesealkokat és jeleneteket ábrázoló kártyákkal, illetve részletes kézikönyvvel dolgozó projektív tesztéről ír (Fairy Tale Test), amellyel feltérképezhetőek a gyermek személyiségének jellemzői. Ezután *Mesebős* elnevezésű projektív, komplex mesediagnosztikai és meseterápiás módszerét

mutatja be, amely a vizsgálati személyeket saját írású meséjükön át vezeti a testi-lelki egészség állapota felé. Végül az esti mesélés hipnózisszerű alkalmazásának

lehetőségeit, illetve egy csoportos óvodai meseterápiás kísérlet egészségügyi szempontból is kézzel fogható jó eredményeit részletezi. A szövegben talán valamivel erősebb az értéktulajdonító szándék, mint ami a kötet többi írásában megnyilvánul. A mesebeli „bajba jutott hős” és a „kereső hős” típusok, illetve az introvertált és extravertált személyiségtípus közötti párhuzam és a hozzá tartozó esetleírás mintha ezt sugallná – persze a megvont párhuzam alapján logikusan –, hogy az utóbbi felé való törekvésre általában nagyobb szükség lehet. Amikor pedig a szerző a népmesék tipikus kiinduló kár/hiány-helyzeteinek a Maslow-féle szükséglet-hierarchia-piramis szintjei szerinti összehasonlító vizsgálatáról közöl kutatási eredményeket, felmutatja, hogy az önmegvalósítás igénye az elemzés szerint sehol nem szerepel a meseszövegek-

az önmegvalósítás igénye az elemzés szerint sehol nem szerepel a meseszövegekben

ben (97–98). A hipnózis etikai dimenziójáról nem esik szó (99–101), illetve a depresszió és a nemzetgazdasági termelésekiesés összefüggésének említése (101) is olyan szemszögre utal, amely egyedül itt nyílik a kötetben. A szöveg a többenél erősebben hagyatkozik szaktudományos összefüggésekre, pontos megértése nem pszichológus számára (ahogy az én számomra is, elismerem) kihívást jelent.

Lengyel-Tóth Krisztina írásával zárul a kötet. Az *Ahol a madár se jár...* mesemondó kör tagjának puha hangulatú írása kirajzolja egy budapesti mesemondó kö-

zösség körvonalait, megidézi az alkalmakat, ahol jó néhány felnőtt ember azért jön össze, hogy „megfogalmazza magának a világot, ha úgy tetszik, narratívába rendezze azt

az információ- és értékkaoszt, amit tapasztal maga körül” (109). A szerző a közösségalkotás motivációjáról szólva megállapítja: a „gyermek évszázada [...] magával hozta a mese mint felnőtt műfaj elvesztését” (109). Elmondja, hogy ők nem őrizgetik, hanem felveszik, belakják, alakítják, éltetik a hagyományt. (110) A közösségi mesélés belső világáról szóló mondataiból nem a külvilág elutasítása, inkább valamiféle természetes megelégedés sugárzik:

„Felnőtt emberek összeülnek, mesélnek egymásnak, hallgatják és alakítják a mesét, nevetnek, szomorkodnak közösen. Nincs szenzáció, sem katasztrófa, sem rivaldafény, sem csillogás; nincs kötelezően 5 másodpercenként akció, sem húsz másodpercenként nevetés; nincs művalóságshow, sem csak keresztnevet

¹⁰ Azzal együtt, hogy azért felmerülhetnek – legalább „mennyiségi” – kétségek a falusi mesekultúra ilyen hatásának általános érvényességét illetően, érdemes észrevenni azt is, hogy az „itt és most”-ot a mai célterelező pedagógiák gyakran homlokegyenest fordítva, negatív konnotációval értelmezik – mint a gyerekek koncentrációjának akadályát. Ami minimum döbbenetes világnézeti különbségekre utal.

viselő 'hírességek' – és mégis képesek vagyunk ott ülni, és ezt a mesemondás, mesehallgatás nevű dolgot órákig csinálni." (106)

A mese hídszerepe kötet az elejétől a végéig inspiratív, láttató, személyes emlékeket mozgósító és vitákra készítő. Létrejöttével, ahogy az *Előszó* is mondja, a mesével nevelő-gyógyító szakemberek, illetve köztük és közönségük közt is hidakat épít.

BÁRDOS JÓZSEF KÉT KÖNYVE

A mesekutató, gyermekirodalom-kutató szerző mindkét kötete ízig-vérig élő, hátradőlő olvasásra is tökéletesen alkalmas mese- és életelemző szakkönyv.¹¹ Rövidségükhöz képest óriási meseanyagot térképeznek fel és mozgósítanak, s a mesék üzeneteinek, hétköznapi önmagunkkal való kapcsolatoknak számlálhatatlan kisebb-nagyobb példájára mutatnak rá, közérthető nyelven. Pedagógiai hasznuk pedig nemcsak a meseértést finomító hatásban állhat, hanem abban is, hogy mindvégig az élet, az együttélés *etikai* kérdéseivel szembesítik az olvasót.

Elöljáróban el kell mondanom: az az etika, amely e kötetekben megnyilvánul, szó szerint példaértékű, de ugyanezért rálcán kínálja a viták lehetőségét. A szerző bölcs empátiával, az olvasó iránti mély fi-

gyelemmel és tudósi szerénységgel engedi, hogy világgép-rajzoló kezét maguk a mesék vezessék – mégis, mintha a vizsgálódás alapvető *irányait* meghatározná három olyan társadalmi konvenció, amelyek érvénye egy más meseválogatás üzenete szerint szerintem nem volna teljes körűnek mondható. Az egyik a falusi (paraszti) társadalom egykor volt „belső és külső békéjére” való hivatkozás, a másik a felnőtté válás azonosítása a házassággal, a harmadik pedig a nők felnőtt *spiritualitásának* a párkapcsolattól való, férfiakénál erősebb függő volta. Utóbbi annál izgalmasabb, mert a szerző férfi-női szerepeket tárgyaló elemzései nagyrészt épp azt mutatják ki,

mennyire nem igaz, hogy a mesékben a nők passzívak vagy önállótlanok. A fent jelzett alapvetések azonban – mindenféle tolokadás nélkül, de – sokszor visszaköszönnék mindkét kötetben, még akkor is,

amikor más szövegrészek empátia-tanulságai szinte kihúzzák alóluk a talajt.¹²

Család a tündérmesékben

A 2016-ban megjelent kötet bevezetesként izgalmas kisesszéekben járja körül a tündérmese (más néven varázsmese) mibenlétét, kezdőképet rajzol mese és mítosz különbségeiről, szerepeket és szerepköröket jelez, a Gonosz mesei jelenlétéről gondolkodik, halál és újjászületés mozzanatait a felnőtté

¹¹ A kötetbeli meserészletek többnyire a *Grimm-testvérek*, *Benedek Elek*, *Illyés Gyula* és *Kolozsvári Grandpierre Emil* gyűjteményeiből származnak. Az egyes fejezetek alapjául olyan tanulmányok is szolgáltak, amelyek 2009 és 2016 között jelentek meg a *Fordulópont* és a *Könyv és nevelés* folyóiratokban.

¹² Ez a kettősség épp hogy izgalmasabbá és még inkább relevánssá teszi *Bárdos József* köteteit. Észrevételem inkább figyelemfelkeltésnek, mint kritikának szántam. (Egyébként a szerző *A tündérmesék etikai üzeneteiről* c. írása, amely a *Könyv és nevelés* 2016/4. számában jelent meg, fontos dimenziókat nyit a megértéshez.)

válásról szóló ősi tudás nyomaiként olvas-
sa, illetve a női és férfi szerepek viszonyát
helyezi sajátosan új fénybe. Nem elhatárolt
elemzések ezek. Megfigyelt tárgyukat – a
tündérmesék földéríthető közös vagy ha-
sonló „kis történeteit” – folyamatosan a
„miként szól mindez rólunk” kérdésében
úsztatják. Így a mesék testközelbe jönnek.
A személyes átélhetőségéből következik,
hogy időről-időre egy-egy mesekutatói el-
képzeléssel vagy a közvélekedéssel folyta-
tott vita keretében kapjuk a tudnivalót.

Ilyenek például *Martinkó András* mesedefi-
niciójának szétszerelése (6), illetve *Lovász
Andrea* gonoszságfogalmá-
nak, vagy épp a mesebeli
nőalakok feminista kritiká-
jának kritikája (25, 29).
Ezek határozott, de nem
kérelhetetlenül körülbas-
tyázott állásfoglalások, a
barátságos stílus teret enged

az intuíciónknak, utánagondolni és össze-
vetni ösztönöz. A mesei Gonosz szerepéről
szóló részek lenyűgözőek, a gondolatfo-
lyam önmagában pedagógiai érzékenyítő
erejű, kerek és empatikus magyarázattal
szolgál arra vonatkozóan, miért is vagyunk
képesek azonosulni – gyerekek, felnőttek –
a gonosz szereplőkkel, a mesebeli gonosz-
sággal. A női és férfi szerepekről, utakról
(amely mint téma nyilván ingoványos terü-
let) a fent említett alapvetések mellett is ki-
fejezeten árnyalt, éles szemű és figyelmes
elemzéseket, és velük egy friss, mindenki
javára váló mesebefogadói perspektívát ka-
punk.

A vizsgálati módszer egyszerű. (33–34)
V. J. Propp morfológikus szemléletét követ-
ve „kis történetek”, ún. mesemozzanatok
azonosságát vagy hasonlóságát keressük
különböző tündérmesékben, kutatva egy
általános érvényű mesei mondanivalót –
jelen esetben a *családot* illetően. Innentől
tematikus fejezetekre oszlik a könyv. A

témák: családi szerepeink. A szerző kom-
plex láncolatokba fűzi az azonos/hasonló
mesemozzanatokat, s így tárja fel egységes
üzenetüket az egyes ember *párválasztáshoz*,
anyasághoz, *apasághoz* és *testvér-lét*hez kap-
csolódó feladatairól. Eredeti meserészletek
közt bolyongunk, s a strukturális feltárás –
mint komoly játék – egyetlen másodpercig
sem érdektelen. A figyelmes olvasó számára
minden mondat új információt hordoz, és
egyben társadalmi szerepekről folytatott
mai vitáinkhoz szól hozzát.

Példaként: vajon milyen úton vezet
minket végig a párválasztásról szóló feje-

zet? (35–54) A „tündér-
mesék a felnőtté válásról

szólnak”, ami „a pár-
választást, a házasságot
jelenti” – kezdi a szerző.

(36) Ha a felnőtté válás
témakörét szűknek is érez-
zük így, látni kell: mindez

bevezet egy igazán adekvát mondanivalót:
a párválasztáshoz vezető út végigjárása a
mesékben – a közvélekedéssel ellentétben –
férfinak és nőnek *egyaránt aktív* feladata és
teljesítménye. A nők korántsem passzívak
a tündérmesékben, akkor sem, amikor a
hős férfi. A szerző a *Kilenc*, a *Rózsa vitéz*,
A malacon nyert királylány és más mesék,
köztük a sokfelől támadott *Csipkerózsika*
és a *Hófehérke* egyes mozzanatainak és me-
semeneteinek kibontásával a következőket
mutatja ki: a „leendő feleségek” szinte min-
dig maguk választják a hőst férjül (ahogy
irányítgatják vagy segítik őket, kérésekkel,
próbatételekkel vagy egyenesen feltámasz-
tással), elrejtett valódi énjüket szintén aktív
erőfeszítéssel (a másikban, választott pár-
jukban való bizalom segítő erejével) bonta-
koztatják ki a „kígyóörből”. Sokszor teszi
nyilvánvalóvá a mese, hogy a férfi hős győ-
zelme *nem* lehetséges a nő segítségével nélkül,
s még az is előfordul, hogy a férfi hősnek
(mint például *Mirkó királyfi*nak) eszében

a nők korántsem
passzívak a
tündérmesékben, akkor
sem, amikor a hős férfi

sincs házasodni, ám az út mégis ide vezet (s eszünkbe juthat itt a szerendipitás, ami persze a női szereplő felől nézve azért jogosan mondható provokatív felvetésnek). A *Hőféherke* és a *Csipkerózsika* esetében a szerző az alvás/halál mozzanatának kibontásával emlékeztet a felnőtté válás felé vezető funkció jelenlétére, illetve a két mese első menetét idézi föl, ahol a női hősök ugyanúgy saját, küzdelmes utat járnak be, mint a férfiak (vagy akár küzdelmesebbet), s amelyeket a feminista kritika mégis gyakran figyelmen kívül hagy. Konklúziója, hogy a paraszti világban kifejlődött mesekincs is kölcsönös döntés, mindkét oldalon aktívan meggarcolt küzdelmek eredményeként beszél a párválasztásról, házasságról. (Tegyük hozzá: ez nem jelenti azt, hogy a régi paraszti világ lakói ténylegesen meséik szerint is éltek. Ahogy mi sem tesszük.)

S így tovább. Kanyargós szellemi utak várnak még az olvasóra. Ezekről csupán röviden: következik a *Csodás átváltozás a tündérmesében* fejezet, amely az előzőekben részletezett (a párválasztást/házasodást jelentő) felnőtté válás fordulópontjának, az itt történő csodás átváltozásnak vizsgálatát mélyíti el szerelem, intimitás és szexualitás dimenzióiban. Valósággal tobzódhat itt az olvasó a különböző mesemozzanatok összehasonlító vizsgálatában. Mozgalmas, izgalmas szövegrészek szólnak az *anyákról* („és banyák-

ról”), az *apákról*, akik útnak indítanak (vagy épp hiányoznak), és a *testvérekről* (álhősökről és segítőkéről) is. Kötete végén a szerző röviden szót ejt arról, miért fontos a gyerekeknek a mágikus ritmusok, énekek, versek és mesék világába minél szabadabb bejárást biztosítani.

Másik világok, másik világi lények a tündérmesékben

A 2017-ben megjelent kötet nagy lélegzetű bevezető tanulmányában először a mese univerzális jelentésseliségét járjuk körül.

Főképp azt láthatjuk, miként segíti a mese az életbeli eligazodást az empátia és az egymáshoz való kapcsolódás mintáival, a leegyszerűsítő, ám épp ezért *megnyugtató, bátorító* mesebeli szerepekkel, s az-

hármas osztatú világok közül a középsőből – a miénkbeli – megfellebbezhetetlenül kizárja, illetve harcra kényszeríti és legyőzi ott. A felnőtté avatódás ismét hangsúlyos téma, s ismét előkerülnek a fent már tárgyalt korlátos alapvetések, itt azonban a kritika némiképp a mai mesék és a beavatódást kerülő attitűdök – mondhatni, a „másik világok” avagy „lehetséges világok” felé történő átjárás elhanyagolása felé fordul.¹³ A *lehetséges világ* fogalom tisztázá-

valósággal tobzódhat
itt az olvasó a
különböző mesemozzanatok
összehasonlító
vizsgálatában

¹³ Fontosnak, de félreérthetőnek érzem a népmesék értékeinek szembeállítását azzal a ténnyel, hogy a „ma gyártott mesék és mesepótlékok” sokszor „a világot és az embereket jónak, tökéletesnek mutatják” (8). Érdemes volna meg is nevezni néhányat, ahogy a szerző például egy 2015-ös, szórakoztatón szellemes kötetében teszi (*Piroska és a vegetáriánus farkas – Kalandozások a kortárs gyermekirodalomban*. Pont Kiadó). E nélkül ugyanis a tájékozatlanabb olvasók fülében inkább a „ma” és a „régén” különbözik el, semmint a jó és a rossz mese. A kárhózzátó kitétel a ma „gyártott” mesék többségére – a kortárs magyar íróktól a Pixar-filmekig, a magyar gyermek- és ifjúsági színházak előadásaitól az animék (japán animációs filmek) sokaságáig nyilvánvalóan nem érvényes. Emellett a 21. századi virtualitásról szóló rövid eszmefuttatás (15) ritka és örömteli pillanat a kritikai szakirodalomban, mert nemcsak fölveti, hanem nyilvánvalóan tekinti, hogy a virtualitásban eredetileg a beavatódás ősi vágya fogalmazódik meg (még ha eddig alkalmatlannak bizonyultunk is ennek kiteljesítésére).

sa után a tündérmesék és mítoszok különbségéről olvashatunk (részletesebben, mint a 2016-os kötetben), majd a tündérmese szerepköreivel és az ezekhez köthető fő mozzanatokkal ismerkedünk; a bontás *Propp* felfogását követve az univerzálisnak mondható funkciók, cselekvések mentén történik, a fókusz tehát deklaráltan nem a speciálisan nemzeti jelleg. (Ez utóbbinak a szerző szerint másutt van jelentősége, s erről szintén szó esik a kötetben.) A *mesemozzanat* fogalma külön tanulmányt kap. (30–38) A szerző itt példákkal is bemutatja, hogy e közös tudatban mélyen gyökerező alapfunkciók miként öltöznek változatos formákba az *alkotó mesemondás*ban, s mindezzel a falusi mesemondók közösségi elvárásokhoz igazodó lelki (és „technikai”) működésére is rávilágít. A következő fejezet pedig már elindítja hőseit és álhőseit az úton, bevezeti őket az erdőbe, rátekint a háromosztatú világra, megkeresi a világfát, s hogy mi van lefelé és fölfelé. A hosszú meseszöveg-példák kapuin átvezető barangolás lényegében egy előzetes térképet rajzol föl a lehetséges világok szerkezetéről és az odavezető utakról.

A kötetben ezután egy csaknem száz oldalas seregszemle zajlik, amely egyben egy szabadon, mégis végig a térképkészítés feladatának tudatában asszociáló elemzés-fűzér. Az elemző részek rövidek; inkább a mesék formavilága vesz minket körül. Szemlélődünk a világok közti határokon,

a vizekben, a hidakon és azok körül, átkelünk a másik világokba madarakkal, táltos paripákkal. Az innenső és a túlsó világokban megszámlálhatatlan adományozóval/segítővel, ellenféllel – másik világi lényekkel – találkozunk. S persze kutakkal, várakkal, égítetekkel. Ahogy egyre jobban fölismerjük őket, egyre jobban feltárul előttünk az emberi keresés, a

egyre jobban feltárul
előttünk az emberi keresés,
a küzdelem – vagy épp a
menekülés – dinamikája

küzdelem – vagy épp a menekülés – dinamikája. Egy egész fejezet szól a középső világ és a másik világok közti határról, az átmenetről, az ettől való ősi félelmet megjelenítő ember-szörnyekről, határ-

sértő lényekről. A seregszemle végére a mesék egyik legkülönösebb „lényei”, a lányos apák, öreg királyok kerültek.

Két remek írás zárja a kötetet. Az egyik csaknem költői tömörséggel foglalja össze a klasszikus népmesék fontosságát bizonyító felismeréseket, a másik pedig *Benedek Elek* fordítói és mesenyelv-teremtő szemléletének példaszerűségére mutat rá, revelatív eredménnyel.

Páratlanul értékes ez a két könyv azért is, mert keresetlenül szól. *Bárdos József* nem hipnotizálja az olvasót. Amiről beszél, arról nyíltan beszél, miközben fantasztikus tudástartalmakat hoz mozgásba. Nagy szellemi és lelki haszonnal forgatható kötetei számtalan további termékeny vita lehetőségét rejtik, a nemi szerepek mesebeli jelentéseitől a szövegű fordítások relevanciájának kérdéseiig.